

- URL: http://echr.today/articles/vystuplenie_predsedatelya_evropeyskogo_suda_po_pravam_cheloveka_evropeyskiy_sud_po_pravam_cheloveka/
2. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика). Теорія і практика правознавства. 2013. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74
  3. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти. Наукові записки. Том 103. Юридичні науки. 2010. С. 53 - 55.
  4. Гордон В.М. Иски о признании. Ярославль: Типография Губернского правления, 1906. 376 с.
  5. Виноградова Е. А. Процессуальные сроки и истина в состязательном гражданском процессе: сравнительно-правовой аспект. URL: msses.ru/education/faculties/law/materials/sroki_i_istina.doc
  6. Фурса С. Я., Цюра Т. В. Докази і доказування у цивільному процесі : Науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). К. : Видавець Фурса С. Я., КНТ, 2005. 256 с.
  7. Кресс проти Франції. Постанова Європейського суду з прав людини від 7 липня 2001 р., скарга № 39594/98. URL: http://www.grooi.narod.ru/echr/another_3/kress.htm
  8. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12.06.2009 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>
  9. Цюра Т. В. Суб'єкти доказування та оцінки доказів у цивільному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2004. 24 с.
  10. Короед С. О. Проблема реалізації принципу змагальності в цивільному судочинстві. Судова апеляція. 2012. № 1 (26). С. 118 -122.
  11. Фазикош Г. В. Судове рішення в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х, 2008. 21 с.
  12. Завгородня А. О. Встановлення істини у цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Х., 2016. 20 с.

УДК 34

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.1.6>

КИРДАН Б.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ (КОНФЛІКТІВ) В УКРАЇНІ

SOME ASPECTS OF ALTERNATIVE DISPUTE (CONFLICTS) RESOLUTION IN UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що у будь-якому демократичному, правовому суспільстві можуть виникати конфлікти, вирішувати які традиційно особи звикли в судовому порядку. Проте судовий процес на сьогодні в Україні є довготривалим, ряд факторів це зумовлюють, зокрема: неукомплектованість суддів, велика кількість справ на одного суддю, а також установлення карантину, з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19. Статтю присвячено дослідженню альтернативних способів вирішення спорів (конфліктів) в Україні. Враховуючи розвиток суспільства, пошук способів мирного врегулювання спорів на сьогодні є актуальним, оскільки судовий процес є довготривалим. Саме інститут альтернативного вирішення спорів дає можливість розвантажити судову систему. У статті охарактеризовано необхідність

© КИРДАН Б. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін (Національна академія внутрішніх справ)

застосування альтернативного вирішення спорів (конфліктів), з метою мирного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів осіб у спосіб, який задовольнить сторони. Проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття «альтернативне вирішення спору», сформовано найбільш повне та широке визначення цього терміна. Виокремлено способи альтернативного вирішення спорів (конфліктів), до яких, зокрема належать: переговори, консиліація, медіація, відновне правосуддя, врегулювання спору за участю судді, арбітраж (третейський суд), а також «мед-арб» (med-arb), «Приватна судова система» (private court system) та «Міні-суд» (mini-trial). Зважаючи на переміщення значної частини відносин у мережу Інтернет, на сьогодні набуває неабиякої популярності спосіб вирішення спорів онлайн (Online Dispute Resolution – ODR). Визначені переваги та недоліки альтернативного вирішення спорів. Враховуючи сучасні умови розвитку суспільства, в демократичній, правовій державі запровадження альтернативних способів вирішення спорів (конфліктів) є позитивним напрямком реформування національного законодавства. Використання альтернативного вирішення спорів в Україні здійснюється з урахуванням зарубіжного досвіду, який, як свідчить практика, доводить їх ефективність застосування на противагу судовим процедурам. Застосування альтернативного вирішення спорів дозволяє не тільки шляхом позасудової процедури вирішити спір, але і врегулювати конфлікт між сторонами, що, в свою чергу, задовольнить їхні сподівання та інтереси.

Ключові слова: *врегулювання спорів, примирні процедури, компроміс, порозуміння, альтернативні способи вирішення спорів.*

The relevance of the article is that in any democratic, legal society, conflicts can arise, to resolve which traditionally individuals are accustomed to in court. However, the trial in Ukraine today is long, due to a number of factors, including understaffing, a large number of cases per judge, and quarantine to prevent the spread of acute respiratory disease COVID-19 in Ukraine. The article is devoted to research of alternative means of dispute resolution (conflicts) in Ukraine. Finding ways of peaceful settlement of disputes is urgent because of the development of society and the length of trial. The institution of alternative dispute resolution suggested that the workload of judiciary will be reduced. The article describes the need to use the alternative dispute resolution (conflicts) in order to peacefully protect the violated, unacknowledged or disputed rights, freedoms or interests of persons in a way that will satisfy the parties. The scientific approaches to understanding the concept of "alternative dispute resolution" have been analyzed and the most full and broad definition of this term has been formed. The following alternative means of settling disputes (conflicts) are highlighted: negotiations, conciliation, mediation, restorative justice, settlement of a dispute with the participation of a judge, arbitration (arbitration court), as well as «MED-arb», «private court system» and «mini-trial». Online dispute resolution (ODR) is becoming increasingly popular, considering that much of the relations occur through the Internet. The advantages and disadvantages of alternative dispute resolution are determined. Given the current conditions of society, in a democratic state governed by the rule of law, the introduction of alternative ways of resolving disputes (conflicts) is a positive direction in reforming national legislation. The use of alternative dispute resolution in Ukraine is based on foreign experience, which, as practice shows, proves their effectiveness in contrast to court proceedings. The use of alternative dispute resolution allows not only to resolve the dispute out of court, but also to resolve the conflict between the parties, which, in turn, will satisfy their expectations and interests.

Key words: *dispute settlement, conciliation procedures, compromise, understanding, alternative dispute resolution methods.*

Постановка проблеми. У будь-якому демократичному, правовому суспільстві можуть виникати конфлікти, вирішувати які традиційно особи звикли в судовому порядку. Проте судовий процес на сьогодні в Україні є довготривалим, ряд факторів це зумовлюють, зокрема: неукomплектованість суддів, велика кількість справ на одного суддю (суддя повинен розглядати 183–215 справ на рік, а сьогодні середнє навантаження на суддю в Україні становить 1000 справ [8]), а також установлення карантину, з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19.

Стратегією Розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженою Указом Президента України від № 231/2021 передбачено заходи для розвитку альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

Саме тому пошук альтернативних шляхів вирішення спорів (конфліктів) на сьогодні є актуальним питанням.

Метою статті є дослідження актуальних питань застосування альтернативних способів вирішення спорів (конфліктів) в Україні.

Стан дослідження. В Україні дослідження питань, так чи інакше пов'язаних із застосуванням альтернативних способів вирішення спорів проводилось в різноманітних аспектах. Зокрема, особливої уваги заслуговують наукові праці: А. Анцупова, С. Бичкової, Н. Бондаренко-Зелінської, О. Брижинського, Д. Давиденка, С. Калашникової, С. Ківалова, К. Ковач, Н. Крестовської, Н. Мазаракі, Ю. Притики, В. Прущак, С. Резніченко, Ц. Шамлікашвілі, А. Шипилова та ін. Незважаючи на значну увагу, яка приділяється альтернативному врегулюванню спорів (конфліктів), вважаємо питання застосування їх на практиці, з урахуванням міжнародного досвіду, залишаються малодослідженими у вітчизняній науці.

Виклад основного матеріалу. Альтернативне вирішення спору (Alternative Disput Resolution – ADR (далі – АВС)), як система виникла у минулому столітті у Сполучених Штатах Америки, основними завданнями якої стали: розвантаження суддів, зменшення судових витрат, зменшення тривалості розгляду справи. Запровадження такої системи в США показало позитивну динаміку, яка призвела до запровадження альтернативних способів вирішення спорів у більшості країн світу. Україна також не стоїть на місці: альтернативні шляхи вирішення спорів в нашій державі вже використовуються давно, проте законодавче закріплення отримають з часом (наприклад: врегулювання спору за участю судді 2017 рік, медіація 2021 рік.).

Достатньо поширеною є думка, що альтернативні способи вирішення спорів є другим найкращим засобом отримання справедливості після державного судочинства, тільки якщо останнє є ефективним, чесним, незалежним та доступним. При цьому альтернативні способи вирішення спорів набувають першочергового значення в умовах, коли державна судова система є неефективною, корумпованою, упередженою чи недоступною [10, с. 82].

На сьогодні в науці не існує однозначного визначення поняття «альтернативне вирішення спору», а також відсутній єдиний погляд на системи способів вирішення спорів.

Так, Вознюк Н. зазначає, що АВС – це засоби несудового впливу на спір, що виникає у процесі реалізації своїх прав, метою яких є усунення розбіжностей між сторонами або мінімізація негативних наслідків для учасників за мінімальних часових та фінансових витрат [2, с. 80]. Слід частково не погодитися з наведеним визначенням, оскільки у ньому порушується принцип самостійності прийняття рішення сторонами.

Коннов А. під АВС розуміє систему взаємоузгоджених дій сторін та інших осіб з розгляду конфлікту, спрямованих на його позасудове врегулювання або вирішення, як примирних так і інших процедур, що здійснюються на підставі добровільного волевиявлення сторін [9, с. 125]. Ми погоджуємось з думкою Галупової Л., що така дефініція точно розкриває мету АВС як способів, спрямованих на врегулювання конфлікту (медіація, фасилітація, мирова угода) та на вирішення спору (третейський суд). Це визначення охоплює весь комплекс процедур, які називаються альтернативними [3, с. 76].

Бондаренко-Зелінська Н. АВС розглядає як сукупність прийомів і методів позасудового врегулювання спорів, у результаті застосування яких сторони, що знаходяться в стані протиставлення, укладають взаємоприйнятну угоду. При цьому за допомогою АВС сторонам вдається фільтрувати спори, які вимагають повного та всебічного розгляду судом, та спорів, які можуть бути вирішені без участі суду. Звернення до способів АВС допомагає зберегти добрі ділові відносини сторін конфлікту, натомість змалює судового процесу може призвести сторони до руйнації їх взаємовідносин [1, с.162].

Єременко Є. як АВС визначає сукупність процедур (способів, форм тощо), до яких сторони можуть вдатися з метою вирішення спору або врегулювання правового конфлікту. Подібне розуміння АВС дозволяє розглядати їх як форми захисту цивільних прав, що, у свою чергу, розширює вже сформовану в теорії цивільного права класифікацію форм захисту [5, с. 127].

Отже, можемо зробити висновок, що під АВС слід розуміти сукупність прийомів та способів процедури врегулювання спору (конфлікту), які використовуються за взаємним волевиявленням сторін, у результаті чого укладається взаємоприйнятний договір

Слід погодитися з думкою Мазаракі Н., що позасудове вирішення спору дає можливість сторонам не тільки вирішити сам спір у найбільш прийнятному та справедливому для

них варіанті, але й домовитися щодо інших аспектів, важливих для подальших відносин сторін [10, с. 105].

Проаналізувавши поняття АВС, перейдемо до дослідження способів врегулювання спору.

Способи АВС також мають свою систему і можуть застосовуватися у різних правових спорах, на різних стадіях та у різних формах судочинства.

Проте, ми проаналізуємо найбільш поширені способи АВС, а саме: переговори, консиліацію, медіацію, відновне правосуддя, врегулювання спору за участю судді, арбітраж (третейський суд), «мед-арб» (med-arb), «Приватна судова система» (private court system) або «суддя напрокат» (rent-a-judge), «Міні-суд» (mini-trial), «врегулювання спору онлайн» (ODR - online dispute resolution). Сторони спору (конфлікту) можуть використати різні способи, що будуть ефективними у їх випадках: зосереджені на консенсуальному або примирному підходах, дорадчо-консультативні способи (несуть рекомендаційний характер), квазісудові процедури або змагальні способи, комбіновані (гібридні, змішані) способи.

Наявні класифікації та тлумачення способів вирішення спорів ґрунтуються на протиставленні: юрисдикційні – неюрисдикційні, приватні – публічні (державні – недержавні, судові – позасудові), примирні – змагальні. Однак більш органічним та таким, що відповідає потребам часу, видається не дуалістичний підхід, а моністичний, згідно з яким увесь спектр правомірних способів вирішення спорів перебуває у єдиній системі [10, с. 117].

Переговори є одним із найефективніших, найпростіших, доступних та найшвидших способів АВС. Основна їх мета – досягнення компромісу. Хоча при застосуванні такого способу бувають випадки, коли одна сторона погоджується на все, інша – ні, не дивлячись на аргументи опонента, що може в подальшому призвести до втрати довіри. Застосування процедури переговорів є можливим навіть без участі інших осіб – посередників.

Консиліація як спосіб АВС – це спосіб позасудового врегулювання спору (конфлікту), який здійснюється на засадах добровільності, конфіденційності, гнучкості та забезпечення інтересів сторін з метою мирного вирішення спору за участю нейтральної особи – консиліатора. Особливістю вказаного способу є те, що консиліатор надає сторонам варіанти вирішення спорів.

Наступний спосіб АВС – медіація, під якою розуміється позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію»). Вважається одним із найпоширеніших способів АВС, а враховуючи те, що в Україні цей спосіб з 16.11.2021 р. закріплено на законодавчому рівні, сподіваємося на перспективне його застосування. Особливістю медіації є те, що медіатор не консультує, не надає своїх рекомендацій для прийняття рішення. Відмінність медіації від переговорів полягає в тому, що при переговорах сторони знаходять компроміс, а при медіації вони повинні бути задоволені повною мірою (віднайти спільний тобто ідеальний варіант).

Мазаракі Н., досліджуючи питання теоретико-правових засад запровадження медіації в Україні, виділяє два види медіації як способу АВС, а саме: фасилітативна медіація та оцінна медіація. Фасилітативна медіація передбачає обмежену роль медіатора, який утримується від оголошення свого ставлення до позицій сторін та варіантів вирішення спору, виключно сприяючи ефективному проведенню переговорів сторін спору. У межах оцінної медіації медіатор може висловлювати свої оцінки щодо позицій сторін та варіантів вирішення спору, водночас не приймаючи жодних рішень та допомагаючи сторонам дійти власного рішення у спорі. Думку медіатора сторони можуть взяти до уваги, однак вона не обмежує їх контроль за прийняттям рішення [10, с. 99].

Також способом АВС є врегулювання спору за участю судді, тобто переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, який за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору [12, с. 4]. Вказаний інститут в Україні є достатньо новим, оскільки запровадження його в ЦПК України, ГПК України, КАС України відбулось 03.10.2017 р. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким було викладено вказані кодекси в нових редакціях. Вважаємо запровадження в Україні можливості врегулювання спору за участі судді відзначається позитивним досвідом, оскільки така процедура зумовить ефективне та швидке вирішення спору, що, в свою чергу призведе, до розвантаження суддів.

Арбітраж як спосіб АВС полягає у вирішенні спору (конфлікту) арбітрами (третейськими судьями), яке закінчується ухваленням обов'язкового рішення для двох сторін. Система арбітражів включає внутрішньодержавні третейські суди, міжнародний комерційний арбітраж, міжнародний інвестиційний арбітраж (вирішення спорів між іноземними інвесторами та приймаючими державами), міждержавний арбітраж. Особливості проведення арбітражу в Україні, а також перелік справ, які підвідомчі третейським судам, визначені в Законі України «Про третейські суди» [7].

Пов'язаними з арбітражем способом АВС є так званий «мед-арб» (med-arb), при якому перед початком арбітражного процесу сторони висловлюють свої думки і зауваження за участі посередника. У випадку, коли спір не вирішується, справа переходить до арбітражу. За процедурою «мед-арб» схожий на судову медіацію, проте відмінність між ними полягає у заміні судді посередником. Таким чином, сторони можуть або самостійно прийняти рішення або за рішенням незалежного посередника в межах третейського розгляду [5, с. 128].

Ще одним способом АВС можна вважати відновне правосуддя –позасудову процедуру врегулювання конфлікту шляхом переговорів неповнолітнього підозрюваного та потерпілого за допомогою посередника, з метою укладення угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, на основі взаємних поступок чи добровільного задоволення вимог потерпілого.

Застосування такого способу врегулювання конфлікту прямо передбачено у Мінімальних стандартних правилами Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), ухваленими резолюцією № 40/33 від 29.11.1985 р. Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй [11]. На сьогодні в Україні цей спосіб є дієвим. Порядок його застосування передбачений спільним наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» [13].

Поки не впроваджено у вітчизняну структуру АВС є «Приватна судова система» (private court system) або «суддя напрокат» (rent-a-judge), що забезпечує вирішення спорів за допомогою суддів, які пішли у відставку, за високу плату, які наділяються повноваженнями не тільки примирити сторони, а й винести обов'язкове для них рішення. Переваги такого «приватного правосуддя»: уникнення звичайної тяганини в суді та швидше отримання вмотивованого рішення по суті спору; обрання сторонами судді, який володіє великим досвідом, на свій розсуд; слухання справи є негласним, за винятком окремих категорій справ (наприклад, у Каліфорнії справи про відшкодування шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього середовища, можуть розглядатися тільки у відкритому для публіки процесі) [5, с. 128].

Також варто згадати такий спосіб АВС, як «Міні-суд» (mini-trial). Ним є спосіб врегулювання комерційних спорів, що одержав назву внаслідок зовнішньої подібності із судовою процедурою. Цей спосіб полягає у врегулюванні спору шляхом спільних переговорів за участю керівників корпорацій, юристів і третьою незалежною стороною, яка очолює слухання справи. Процедура міні-суду найбільш часто використовується для вирішення спорів за участю корпорацій і визнається успішною, особливо у справах зі складним фактичним і правовим складом (наприклад, пов'язаних із порушеннями патентного, антимонопольного законодавства, з невиконанням урядових контрактів, зобов'язань із поставки продукції тощо). Завдяки своїм перевагам міні-суд є відносно економічною процедурою порівняно з іншими формами врегулювання спорів. Особливістю домовленості, досягнутої в міні-суді, є добровільність її виконання, оскільки учасники зацікавлені у швидкому й остаточному врегулюванні конфлікту [5, с. 128].

Варто зазначити, що на сьогодні у зв'язку з розвитком технологій є можливість перенести процедуру врегулювання конфлікту в цифрове середовище. Такий новітній спосіб АВС називають врегулюванням спору онлайн» (ODR – online dispute resolution). Ним є спосіб вирішення спору або врегулювання конфлікту, при якому застосовуються онлайн технології з метою налагодження комунікацій між сторонами. Міжнародні експерти виділяють три варіанти вирішення спорів онлайн: проведення переговорів між сторонами, медіація і арбітраж [3, с. 64].

ODR має певні переваги перед іншими способами вирішення спорів, зокрема: 1) цей спосіб є неформальним, гнучким і не пов'язаним строгими правилами процедури та доказування; 2) характеризується низькою вартістю участі або її відсутністю; 3) підходить для осіб, які знаходяться далеко одна від одної; 4) допомагає вирішити спори, сторони яких емоційно не можуть перебувати в одній кімнаті; 5) забезпечує інтереси людей з обмеженими фізичними можливостями; 6) не потребує залучення юристів. Мінусами ODR є: побоювання людей щодо нових

інтернет-технологій, небажання знайомитися з ними; відсутність особистої взаємодії; винайдене рішення в ході ODR не підлягає обов'язковому виконанню; погано підходить для складних справ, а також для випадків, що вимагають негрошових засобів правового захисту [4, с. 8].

Враховуючи те, що майже увесь світ перебуває в умовах діджиталізації, доцільним слід вважати запровадження такого способу АВС і на території України.

Проаналізувавши способи АВС, вважаємо за можливе виокремити такі їх переваги: швидкість вирішення спору (конфлікту), оскільки відсутні процесуальні порядки, передбачені законом; заощадження коштів; конфіденційність вирішення, оскільки іноді особи бажають зберегти свою репутацію; гнучкість, тобто сторони обирають яким шляхом будуть проводити врегулювання та у якому порядку допомагають зберегти відносини між сторонами.

У той же час, застосування АВС може виявитись неефективним у таких випадках: коли використовуються для затягування процесу вирішення конфлікту; сторона не зацікавлена у врегулюванні спору мирним шляхом; сторони не довіряють одна одній щодо реалізації досягнутих домовленостей, які могли би бути досягнутими.

Висновки. Враховуючи сучасні умови розвитку суспільства, в демократичній, правовій державі запровадження альтернативних способів вирішення спорів (конфліктів) є позитивним напрямком реформування національного законодавства. Використання АВС в Україні здійснюється з урахуванням зарубіжного досвіду, який, як свідчить практика, доводить їх ефективність застосування на противагу судовим процедурам. Застосування АВС дозволяє не тільки шляхом позасудової процедури вирішити спір, але і врегулювати конфлікт між сторонами, що, в свою чергу, задовольнить їхні сподівання та інтереси.

Список використаної літератури:

1. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 162–165.

2. Вознюк Н. Альтернативні способи вирішення господарсько-правових спорів. *Юридична Україна*. 2013. № 10. С. 80–83.

3. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 224 арк.

4. Голубєва Н. Ю. Онлайн вирішення спорів (ODR): переваги та недоліки. *Альтернативні способи вирішення спорів: матеріали круглого столу. (29 березня 2021 року)*. Одеса: Фенікс, 2021. С. 5–9.

5. Єременко Є. В. Щодо питання альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 2. С. 126–129. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-2/32>.

6. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

7. Закон України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>.

8. Коментар Олексія Маловацького щодо навантаження на суддів. URL: <https://pravo.ua/suddia-povunen-rozhliadaty-183-215-sprav-na-rik-o-malovatskyi/>.

9. Коннов А. Ю. Понятие, классификация и основные виды альтернативных способов разрешения споров. *Журнал российского права*. 2004. № 12. С. 120–131.

10. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 (081 – Право). Київ, 2019. 484 арк.

11. Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): прийняті на 96 пленарному засіданні ООН 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211#Text.

12. Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук (доктор філософії): 12.00.03. Одеса, 2020. 185 арк.

13. Спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 р. № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>.

14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII і подальшими змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.